

Beata Rogowska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Wydział Prawa Ekonomii i Administracji
beat78@ujk.edu.pl

EKONOMIA FEMINISTYCZNA JAKO PODEJŚCIE HETERODOKSYJNE

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie statusu badawczego ekonomii feministycznej (e.f.) z uwzględnieniem cech pozwalających na jej usytuowanie w ramach współczesnej heterodoksji.

Słowa kluczowe: ekonomia heterodoksyjna, ekonomia feministyczna, nauka.

JEL Classification: B54.

Wprowadzenie

Ekonomia jest dualistyczną dyscypliną akademicką, pomiędzy ekonomią neoklasyczną (ortodoksyjną, głównego nurtu – EGN)¹ a metodami alternatywnymi, w tym ekonomią heterodoksyjną (e.h.) [Lee, 2009]². Ta ostatnia charakteryzuje się następującymi cechami wyróżniającymi: realizmem, holizmem, krytyką indywidualizmu metodologicznego. W EGN stosuje się metody matematyczno-

¹ W artykule abstrahuje się od szczegółowych różnic między tymi pojęciami. Szerzej na temat różnic [Rogowska, 2015].

² Ekonomię heterodoksyjną traktuje się jako: alternatywę dla EGN i jego krytykę; grupę zróżnicowanych teorii, które wzajemnie się przenikają oraz teorię i politykę gospodarczą. W latach 80. XX w. heterodoksyjne podejścia obejmowały ekonomię austriacką, ekonomię feministyczną, ekonomię instytucjonalno-ewolucyjną, radykalną ekonomię marksistowską, ekonomię postkeynesowską, strafiańską i ekonomię społeczną oraz ich wzajemne związki. Istnieją także stanowiska przeciwne wobec włączenia ekonomii feministycznej do heterodoksji. Budowa współczesnej heterodoksji i ortodoksji jest złożona. W związku z tym e.f. bywa traktowana jako ta, która jest usytuowana na obrzeżach ortodoksji [Information Resources, Management Association, 2015, s. 84].

-dedukcyjne (formalizm ekonomii), indywidualizm metodologiczny (monizm) [Machaj, 2010]. Relacje między ortodoksją a heterodoksją można porównać do istnienia w polityce partii rządzącej i krytykującej ją opozycji³.

1. Ekonomia feministyczna jako heterodoksja

Na wstępie należy podkreślić, że postępująca specjalizacja ekonomii prowadzi do powstawania nowych dyscyplin w obrębie ekonomii jako subdziedzin nauki. Tak też stało się w przypadku e.f.⁴, która powstała w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych w odpowiedzi na potrzeby rynku pracy i w związku z wynikami badań gospodarstw domowych przeprowadzonych w tym okresie przez ekonomistów neoklasycznych [Nelson, 2005].

W stosunku do podejścia neoklasycznego, główne zastrzeżenia współczesnej e.f. dotyczą tego, że badania G. Beckera⁵ służyły potwierdzeniu tradycyjnych założeń dotyczących ról kobiet i mężczyzn, a przez to podtrzymywały dominację mężczyzn [Dijkstra, Plantega, red., 2003, s. 16]⁶. Mimo iż w efekcie przeprowadzonych badań dodano kategorię „płeć” do rozważań neoklasyków, to przedstawiciele e.f. mieli zastrzeżenia co do stosowanej metodologii (narzędzia ekonomii neoklasycznej). Stąd dominuje stanowisko krytyczne, które pokazuje, że kobiety zostały wykluczone jako podmiot z teoretycznego dyskursu ekonomii, nie licząc się jako pracujące i gospodarujące podmioty⁷.

Współcześnie przyjmuje się, że e.f. to szkoła myśli ekonomicznej⁸. W literaturze pojawiają się także inne sformułowania, takie jak: program badawczy,

³ Traktowanych jak ideologia [Orrell, 2010, s. 5; Noga, 2017, s. 13, 33].

⁴ Feminizm jako ruch oraz szkoła myśli ekonomicznej był od samego początku (i wciąż jest) postrzegany pejoratywnie.

⁵ G. Becker podjął się próby oszacowania wartości pracy nieprodukcyjnej kobiet, tworząc podwaliny nowej ekonomii gospodarstwa domowego [Becker, 1990].

⁶ Przypisanie kobiety do obowiązków domowych wynika także z „racjonalnego” zarządzania gospodarstwem domowym z punktu widzenia EGN, a więc maksymalny zysk przy minimalizacji kosztów w gospodarstwie domowym. EGN zakłada, że członkowie gospodarstwa domowego oddają swoje dochody do wspólnej dyspozycji i zachowują się altruistycznie wobec siebie nawzajem [Krzyżanowska, 2013, s. 178].

⁷ Wprowadza też nowe tematy: redefinicję pracy jako nie tylko produkcyjnej, ale także opiekuńczej, relacje między rynkiem i gospodarką opiekuńczą, reprodukcję społeczną, krytykę dyskursu neoliberalnego determinującego obecną politykę makroekonomiczną. Teorie ekonomiczne mają wpływ na politykę gospodarczą, ta z kolei warunkuje życie ludzi. Obecnie N. Fraser wskazuje na błędy neoliberalnego kapitalizmu [Fraser, 2014, s. 5].

⁸ Nie wszyscy się z tym stanowiskiem zgadzają. Różnice pomiędzy szkołą a programem badawczym są niezwykle złożone. Wskazuje na to A. Wojtyna, wykorzystując podejście I. Lakatosa [Wojtyna, 2000, s. 52].

radikalne przedsięwzięcie, próba przeniesienia feministycznej perspektywy postrzegania rzeczywistości do nauki, jaką jest ekonomia [Ferber, Nelson, 1993]. Należy zatem wskazać na główne cechy, które pozwalają ją osadzić w nurcie współczesnej heterodoksji⁹.

Ekonomia feministyczna, podobnie jak e.h., bada relacje społeczne. Obejmuje zagadnienia dotychczas wyłączone z ekonomii, takie jak: rola kobiety w społeczeństwie¹⁰, opieka (*care*), instytucje (np. rodzina), struktura budżetów narodowych, segmentacja rynku pracy, implikacje dla wzrostu gospodarczego, *gender* w relacji do polityk publicznych [Information Resources, Management Association, 2015, s. 84]. Wchodzą one w obszar analiz socjologicznych i psychologicznych.

Współczesna heterodoksja składa się z dwóch niespójnych wewnętrznie obszarów o różnym pochodzeniu i orientacji: tradycyjnej i nowej [Włodarczyk, 2012]. Ekonomia feministyczna sytuuje się jako ta, która poniosła porażkę w „zreformowaniu ortodoksji”, ale jako szkoła lub podejście pierwotnie z nią związane. Jest specyficznie usytuowana (należąc do tradycyjnej heterodoksji, jest ukierunkowana na zewnątrz w relacji do „twardego jądra” EGN – „*outward-oriented*”). Stąd też jego „rewizja” stanowi jeden z dominujących celów jej przedstawicieli.

Krytyka e.f. wobec ortodoksji dotyka metodologii ekonomii (światopogląd oraz metody i techniki)¹¹, przedmiotu ekonomii (znaczące poszerzenie obszaru badawczego, akcentowanie innych zjawisk, np. nierówności), edukacji ekonomicznej [Information Resources, Management Association, 2015].

Według e.f. ekonomia powinna być definiowana jako odnosząca się do wszystkich sfer życia, nie tylko rynku [Ferber, Nelson, 1993]. Rynek rządzi się swoimi prawami (zysku i wyzysku), jest obojętny na płeć, etykę i uczucia, przeszkadzają mu kulturowe ograniczniki zmniejszające mobilność siły roboczej. Ideologiczną obietnicą rynku jest sprawiedliwość merytokratyczna [Fraser, 2014, s. 5]¹².

W aspekcie metodologicznym e.f. zmierza do zakwestionowania koncepcji *homo oeconomicus* (zbliżając się do instytucjonalistów) jako jednostki racjo-

⁹ Ze względu na rozmiary pracy zostaną poruszone tylko wybrane wątki.

¹⁰ Role społeczne przypisywane kobietom i mężczyznom zmieniają się w czasie, są uwarunkowane kulturowo i zależne od pochodzenia etnicznego, religii, wykształcenia, klasy, środowiska geograficznego, gospodarczego i politycznego [Zachorowska-Mazurkiewicz, 2016, s. 83].

¹¹ J. Nelson wskazuje, iż dyskusja nad metodologią e.f. rozpoczęła się w Amsterdamie w 1993 r. Nelson rozwinęła ten temat i przyczyniła się do innowacyjnych dyskusji nad metodologią ekonomiczną, choć wielu ekonomistów w praktyce stosuje narzędzia EGN [Nelson, 1996].

¹² Jest to bariera dla kobiet, które w wyniku macierzyństwa muszą rezygnować z pracy.

nalnej dokonującej wolnych wyborów [Bittner, 2009; Chmielewski, 2011; Noga, 2017, s. 21]¹³. Racjonalność tym samym jest fundamentem metodologicznym ortodoksji¹⁴. Feministki polemizują z założeniami zakładanymi w odniesieniu do logiki działań gospodarującego *homo oeconomicusa*: kobiety są zależne od mężczyzn, stąd ich dochód jest w jakiś sposób dopełnieniem dochodu mężczyzn, z którymi tworzą gospodarstwo domowe. Ekonomia neoklasyczna abstrahuje od specyfiki zbiorowych instytucji, takich jak rodzina i gospodarstwo domowe. W dodatku w tych teoriach dokonuje się analizy pod kątem określonego podziału aktywów ekonomicznych, tj. pieniędzy, władzy (ukrywa się konflikty interesów między członkami rodzin).

Jeśli więc kobieta pracuje w obrębie gospodarstwa domowego, zajmując się nie tylko pracami domowymi, ale i opieką nad dziećmi, wartość jej pracy, jako nieodpłatnej, umyka analizom ekonomicznym. Inne wartości przyświecają kobietom i mężczyznom w sferze domowej i pozadomowej. Stąd widoczne są dwie logiki: rynku (mężczyźni) i daru (kobiety)¹⁵. Uczestnik rynku nie zawsze może dokonywać wolnego wyboru, gdyż jest skorelowany z obowiązującym kontraktem płci – *gender*. Logika daru stanowi wyzwanie dla EGN, ponieważ tradycyjny model człowieka ekonomicznego nie wymaga opieki ani nie ma skłonności do jej dostarczenia [Nelson, 2005]. Ponadto wydaje się sprzeczna z logiką rynku, gdzie każda praca powinna być wynagradzana, a podejmowane aktywności zwiększać osobiste zyski uczestnika rynku [Still, 1997].

Ekonomia feministyczna postuluje ujęcie holistyczne podmiotu gospodarczego, w tym interakcje grupowe i działania motywowane innymi czynnikami niż zysk. J. Nelson *homo oeconomicusa* nazywa „agentem prototypowego modelu ekonomicznego”, który wiele zawdzięcza temu, co otrzymali w formie daru od kobiet, nieuwzględnianego w analizach ekonomicznych [Nelson, 1996, s. 31]. W literaturze pojawia się nowa konstrukcja modelowa zwana *femina oeconomica* (to jednostka, która kieruje się inną logiką niż *homo oeconomicus*, musi z nim konkurować/współdziałać w rzeczywistości dostosowanej do jego logiki i potrzeb) [Fabel, Nischik, 2002].

¹³ Pojawiła się w XIX w. za sprawą A. Smitha i J.S. Milla. Celem działania tej jednostki jest interes własny, w imię którego potrafi chłodno kalkulować i dbać o jego maksymalizację, dla którego realizacji szuka środków, a kryteria, jakimi się posługuje, mają charakter utylitarny (J. Bentham). Człowiek ekonomiczny jest nastawiony na efektywność [Kwaśnicki, 2000].

¹⁴ Szerzej [Szarzec, 2005].

¹⁵ W literaturze przedmiotu odnosi się ona do filozofii bezinteresowności (Benedykt XVI). Wyodrębniając podział na sferę publiczną i prywatną, logika daru dotyczy pracy opiekuńczej (reprodukcyjnej), która obejmuje wszelkie zajęcia wykonywane na rzecz gospodarstwa domowego, także wychowywanie dzieci, opiekę nad starszymi, czy chorymi osobami [Visvanathan, 2012, s. 496].

W kwestii metodologii nauki, należy stwierdzić, że według e.f. nauka jest społecznie skonstruowaną całością. Stąd też krytykuje hegemonię metod ortodoksyjnych (dotyczących rynku i jego funkcji). Wiele empirycznych badań feministycznych polega na metodach ekonometrycznych, takich jak analiza regresji, w szczególności w analizie płatnych prac i ocen politycznych. W badaniach empirycznych e.f. wykorzystuje modele w raczej pragmatyczny sposób. Ekonomia feministyczna zgadza się z wykorzystaniem empirycznych metod, mając zastrzeżenia do ich aplikacji. W istocie w ekonometrii istnieją szanse włączenia do pewnego stopnia feministycznych alternatyw dla powszechnie używanych technik. Zaleca się stosowanie ośmiu feministycznych nawyków ekonometrycznych¹⁶.

Ekonomia feministyczna wykorzystuje zdefiniowaną przez K. Marksa metodę krytyczną jako: „proces wewnętrznego wyjaśniania walk i dążeń danej epoki”¹⁷. Jest to bliskie heterodoksom, którzy rozwijali koncepcję realizmu krytycznego (T. Lawson), opartego na socjoekonomicznej ontologii. To podejście umożliwia zrozumienie otwartego systemu, jakim jest gospodarka.

Metodologia EGN opiera się na wartościach tradycyjnie uważanych za męskie, takich jak obiektywizm i bezstronność [Dijkstra, Plantega, red., 2003]. W to miejsce zaproponowano feministyczny konstruktywizm, polegający na propagowaniu wartości uznawanych za kobiece, takich jak zależność i związki z innymi [Ferber, Nelson, 1993, s. 39]. Ekonomia feministyczna postuluje wykorzystanie zarówno metod ilościowych, jak i jakościowych w celu dalszego zrozumienia nieodpłatnej pracy i opieki.

Ekonomia feministyczna podkreśla nadmierną reprezentację mężczyzn wśród ekonomistów i zwraca uwagę na dominację „męskiego myślenia” w odniesieniu do programów studiów. W kwestii edukacji zauważa się brak e.f. w programach zajęć na wyższych uczelniach oraz widoczny także w ujęciu historycznym znikomy udział kobiet w rozwoju nauki ekonomii. Przykładowo Nagrodę Nobla z ekonomii otrzymała tylko jedna kobieta – E. Ostrom¹⁸.

Przyjmując, że heterodoksja to grupa zróżnicowanych wewnętrznie oraz względem siebie i wzajemnie powiązanych teorii, należy wskazać na kluczowe

¹⁶ Poszukiwanie wyższych wartości, stosowanie ograniczonych zmiennych (metody zależne); unikanie technicznych korekt korelacji szeregowej, wykorzystanie w badaniach metod eksperymentalnych, indukcja.

¹⁷ G. Hewitson posuwa się nawet do tego, że traktuje feminizm jako powrót do ekonomii marksistowskiej z l. 70. XX w., która potępiając domowy wyzysk kobiety, posuwa się do stwierdzenia, że darmowa „praca subsydiuje kapitalizm” [Ciechomska, 1996, s. 204; Pressman, 2006].

¹⁸ James Cicarelli i Julianne Cicarelli wymieniają ponad 50 kobiet ekonomistek, w tym: B. Webb, R. Luxemburg, I. Rima, J. Robinson. Warto wskazać na aktywność H. Taylor oraz jej męża – liberalnego ekonomisty J.S. Milla, autora pracy *Poddaństwo kobiet* (1869 r.) [Cicarelli, Cicarelli, 2003].

związki e.f. z innymi nurtami e.h. Zakłada się, że „ojcem heterodoksji” jest instytucjonalizm¹⁹. Podstawowymi cechami wczesnego instytucjonalizmu były: antyteoretyczność (odrzućenie formalizmu), zgodny z heterodoksją realizm, holizm, behawioryzm i kolektywizm²⁰.

Obie szkoły definiują ekonomię jako naukę o zabezpieczeniu społecznym (*social provisorng*). Instytucjonalisci, podobnie jak e.f., stawiają pytania na temat instytucji. Wbrew ortodoksji, e.f. uznała użyteczność pojęcia instytucji dla analizy powiązań pomiędzy relacjami płci a gospodarką, z uwzględnieniem aspektów socjologicznych i kulturowych. Kluczową kategorią dla zrozumienia e.f. jest termin *gender* – jako zespół cech, atrybutów i ról społecznych przypisanych kobiecie i mężczyźnie przez kulturę. *Gender* odnosi się więc do płci jako zjawiska społecznego (nie jest własnością jednostek), procesów tworzenia się społeczno-kulturowych modeli kobiecości i męskości, a przede wszystkim do odpowiadających im wzorów ról społecznych. Obejmuje system reprodukcji, podział pracy oparty na płci oraz kulturowe definicje kobiecości i męskości (kulturowa nadbudowa płci biologicznej)²¹. Warto wskazać, że to instytucjonalisci jako jedni z pierwszych rozpoznali znaczenie norm kształtujących relacje płci jako istotnych instytucji występujących w ekonomii²².

Gender poszerza przedmiot badań ekonomii. Ponadto należy ją rozumieć w sposób dynamiczny – jako społeczną praktykę, wciąż kreowaną i rekontrowaną przez działalność kobiet i mężczyzn, a także instytucji społecznych, takich jak rodzina, polityka społeczna (*welfare state*) i rynek pracy. Instytucje są przedmiotem studiów w dziedzinie ekonomii instytucjonalnej, a płeć jest uznawana za główną instytucję wpływającą na zachowania gospodarcze, warunkowaną przez procesy gospodarcze, np. segmentacja rynku pracy [Zachorowska-Mazurkiewicz, 2016, s. 83]²³.

I. Staveren wyróżnia w ramach heterodoksji tzw. koncepcję capabilities A. Sena, uznanego ekonomisty, teoretyka rozwoju, noblisty, która stanowi odpowiedź na wiele założeń ekonomii neoklasycznej: racjonalności, teorii ujawnionych preferencji, roli PKB jako wskaźnika dobrobytu²⁴. Wprowadził on nie-

¹⁹ Dzięki niemu dokonano się dowartościowanie takiego czynnika miękkiego, jakim jest kultura, oraz sposobu patrzenia na gospodarkę jako elementu większej całości.

²⁰ W artykule abstrahuje się od podziału na stary i nowy instytucjonalizm.

²¹ W odróżnieniu od płci biologicznej (*sex*) jest konstruowany społecznie, zatem nie jest niezmienny, niepodważalny i niereformowalny, gdyż wynika z warunków społecznych [Visvanathan, 2012, s. 494; Zachorowska-Mazurkiewicz, 2016, s. 9].

²² Odkrycie patriarchalnych norm przez T. Veblena.

²³ Podejście heterodoksyjne feministyczne i instytucjonalne łączą: J. Peterson i W. Waller.

²⁴ Wprowadził alternatywę dla PKB – *Human Development Index*. W tym nurcie opracowano także GDI: *Indeks Rozwoju Płci*.

zwykle ważne ujęcie gospodarstwa domowego, w którym miejsce altruizmu zajmuje kooperatywny konflikt [Staveren, 2005, s. 3-6]²⁵.

Ekonomia feministyczna wykazuje daleko idące związki z ekonomią społeczną, będącą w nurcie heterodoksyjnym, ze względu na uwzględnianie więzi międzyludzkich i powiązań społecznych. Ekonomisci społeczni ukazywali doniosłą rolę wartości społecznych w życiu gospodarczym. Ponadto zawsze uznawali płć za istotną kategorię w analizie ekonomicznej, czy to w ekonomii pracy, ekonomii gospodarstw domowych, czy ekonomii dobrobytu²⁶.

Dla rozwoju e.f. dużą rolę odegrała ideologia socjalistyczna i ekonomia marksistowska. Wskazuje się na dzieło F. Engelsa *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa*, w którym pokazuje, że sytuacja kobiet ma charakter klasowy, podobnie jak wyzysk robotników (własność prywatna) [Lisowska, 2008, s. 18], oraz pracę K. Marksa *Kapitał*, w której przedstawił teorie wartości dodatkowej. Ekonomia feministyczna stanowi rewizję jego koncepcji pracy. Wielu feministycznych ekonomistów podkreśla, że produkcja kapitalistyczna opiera się nie tylko na wykorzystaniu kobiet, ale także na wykorzystywaniu natury.

Przyjmując, że podejścia heterodoksyjne są silnie zróżnicowane, a jednocześnie wzajemnie powiązane, należy stwierdzić, że e.f. jest silnie skorelowana z innymi nurtami ekonomii heterodoksyjnej.

Ze względu na fakt, iż heterodoksję identyfikujemy nie tylko jako teorię, ale i grupę stowarzyszeń ekonomicznych, należy wskazać, że kluczowe dla rozwoju e.f. okazały się lata 90. XX w. Wtedy też zostało powołane *International Association for Feminist Economics*, które jest organizacją non profit, dążącą do ukazywania kwestii i problemów feministycznych w sprawach gospodarczych oraz edukowania ekonomistów (kobiet i mężczyzn) o feministycznych punktach widzenia w kwestiach gospodarczych²⁷. Wskazane zróżnicowanie heterodoksji widoczne jest również na przykładzie stowarzyszeń heterodoksyjnych, których

²⁵ Do senowskich inspiracji zalicza się m.in. K. Marksa, M. Wollstonecraft, A. Smitha, czy J.S. Milla.

²⁶ Na związki z ekonomią społeczną wskazują prace takich autorów, jak: D. Figart, E. Mutari, M. Power i Z. Emami. Widoczne są związki z ekonomią austriacką, którymi zajmuje się S. Horwitz. Ponadto wskazuje się na związki z ekonomią postkeynesowską, mimo iż zainteresowanie kwestiami płci jest w tej szkole ograniczone (J. Robinson, P. Davidson, G. Harcourt, F. Lee i S. Dow). Relacjami między feminizmem a ekonomią postkeynesowską zajmują się: S. Seguino, A. Picchio. Ekonomia feministyczna korzysta z podstawowych teoretycznych uwarunkowań tradycji postkeynesowskiej, która uznaje znaczenie: niepewności w życiu gospodarczym, zamiast przyjmowania doskonałych informacji; uznanie, że gospodarka przeważnie nie jest w równowadze, a zatem rynki charakteryzują się nadmiarem popytu lub nadmiarem podaży; oraz zrozumienie endogennej dynamiki powodującej wzrost gospodarczy, ale także kryzysu finansowego i bezrobocia [Staveren, 2005].

²⁷ W 1994 r. powstało czasopismo „Feminist Economics”, stanowiące wpływowe forum wymiany i propagowania myśli feministycznej w ekonomii [www1].

członkowie należą do kilku równocześnie (członkowie np. IAFFE należą do 3 lub więcej, w tym z reguły do Stowarzyszenia Ekonomii Heterodoksyjnej).

Podsumowanie

Ze względu na fakt, że EGN dominuje w programach nauczania na uniwersytetach ukazanie innego oglądu rzeczywistości wydaje się niezwykle ważne. Nie ma monopolu na prawdę w nauce ekonomii. Ekonomia feministyczna spełnia standardy heterodoksji, gdyż jest interdyscyplinarna, holistyczna, zakłada, że instytucje i historia, wartości kulturowe oraz społeczne to fundamentalne elementy analizy ekonomicznej dotyczącej płci. Obecnie e.f. bardzo dynamicznie się rozwija. Dotyka mikro- i makropoziomu analizy oraz wkracza w obszary ekonomii rynku pracy, dobrobytu, ekologii, rozwoju (w tym zrównoważonego) i globalizacji. To zróżnicowanie potwierdza styl uprawiania ekonomii przez naukowców heterodoksyjnych.

Literatura

- Becker G. (1990), *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa.
- Bittner I. (2009), *Homo oeconomicus*, SEN, Łódź.
- Cicarelli J., Cicarelli J. (2003), *Distinguished Women Economists*, Greenwood Dijkstra, CT.
- Ciechomska M. (1996), *Od matriarchatu do feminizmu*, BKWiU, Poznań.
- Chmielewski P. (2011), *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Poltext, Warszawa.
- Dijkstra A.G., Plantenga J., red. (2003), *Ekonomia i płeć. Pozycja zawodowa kobiet w Unii Europejskiej*, GWP, Gdańsk.
- Fabel O., Nischik R.M. (2012), *Femina oeconomica: Frauen in der Ökonomie*, Hampp.
- Fraser N. (2014), *Drogi feminizmu: od kapitalizmu państwowego do neoliberalnego kryzysu*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Ferber M.A., Nelson J.A. (1993), *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, The University of Chicago Press, Chicago-London.
- Information Resources Management Association (2015), *Economics: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (3 Volumes).
- Krzyżanowska N. (2013), „*Femina oeconomica*” czyli o apoteretycznej obecności kobiet w ekonomii, „Kultura i Edukacja”, nr 4.
- Kwaśnicki W. (2000), *Historia myśli liberalnej*, PWE, Warszawa.

- Lee F.S. (2009), *A History of Heterodox Economics: Challenging the Mainstream in the Twentieth Century*, Routledge Advances in Heterodox Economics, London.
- Lisowska E. (2008), *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Machaj M. (2010), *Pod prąd głównego nurtu ekonomii*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa.
- Nelson J.A. (1996), *Feminism, Objectivity and Economics*, Routledge, London, New York.
- Nelson J.A. (2005), *Rationality and Humanity: A View from Feminist Economics*, „Global Development and Environment Institute Working Paper”, No. 4-5.
- Noga M. (2017), *Neuroekonomia a ekonomia głównego nurtu*, CeDeWu, Warszawa.
- Orrell D. (2010), *Economyths: Ten Ways Economics Gets It Wrong*, John Wiley & Sons, Canada.
- Pressman S. (2006), *Alternative Theories of the State*, Palgrave Macmillan UK, London.
- Rogowska B. (2015), *Ekonomia społeczna a współczesna heterodoksja*, „Studia Ekonomiczne”, nr 210, UE Katowice.
- Staveren I. (2004), *Feminist Economics: Setting Out Parameters* [w:] Ch. Bauhard, C. Caglar, *Feministische Kritik der politischen Ökonomie*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Still J. (1997), *Feminine Economies: Thinking against the Marketplace in the Enlightenment and the Late Twentieth Century*, Manchester Univ Pr, Manchester.
- Szarzec K. (2005), *Racjonalny podmiot gospodarczy w klasycznej myśli ekonomicznej i jej współczesnych kontynuacjach*, PTE-FPAKE, Warszawa.
- Włodarczyk J. (2012), *Współczesna ekonomia heterodoksyjna: wybrane zagadnienia* [w:] J. Czaja (red.), *Wyzwania współczesnej ekonomii*, Difin, Warszawa.
- Wojtyła A. (2000), *Ewocja keynesizmu a główny nurt ekonomii*, PWN, Warszawa.
- Visvanathan N. (2012), *Kobiety, gender i globalny rozwój*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa.
- Zachorowska-Mazurkiewicz A. (2016), *Praca kobiet w teorii ekonomii. Perspektywa ekonomii głównego nurtu i ekonomii feministycznej*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- [www1] <http://www.iaffe.org/> (data dostępu: 17.02. 2017).

FEMINIST ECONOMICS AS A HETERODOX APPROACH

Summary: The aim of the article is to analyze Feminist Economics in the context of the role and importance in the stream of modern heterodox y with regard to the future of economics. In this article, exposed the positive and negative aspects of belonging to heterodoxy.

Keywords: feminist economics, heterodoxy, science.